

Dr hab. Mirosław Szumiło, prof. UMCS
Instytut Historii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4a, 20-035 Lublin
mail: miroslaw.szumilo@umcs.pl

Lublin, 15.01.2024 r.

**Recenzja w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego
w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia
dr Andrzeja Kobusa**

Dr Andrzej Kobus jest absolwentem studiów magisterskich historii na Uniwersytecie Łódzkim. Tamże w 2003 r. uzyskał dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie historii na podstawie rozprawy pt.: *Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności” (1980-1982)*.

W latach 2004-2023 z dwuletnią przerwą pracował w Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim. Równolegle od 2010 r. był zatrudniony na umowie o dzieło w Wyższej Szkole Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi.

W recenzji poddano ocenie osiągnięcia naukowe Habilitanta pod kątem spełnienia wymogów określonych w art. 219 ust. 1 pkt. 2 i 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2023 r. poz. 742). Przedmiotem oceny jest dorobek z lat 2003-2023, czyli powstały po uzyskaniu stopnia doktora.

Ocena osiągnięcia naukowego będącego podstawą do ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Wskazany przez Habilitanta jego głównym osiągnięciem naukowym jest monografia: *Underground za drutami. Nieformalne ruchy młodzieżowe w PRL i wybranych krajach bloku wschodniego (1980-1989)* (Łódź 2023).

Autor odwołuje się do definicji undergroundu w *Słowniku Języka Polskiego PWN*: „1) współczesny nurt niezależnej działalności artystycznej; 2) nielegalne ruchy polityczne lub

społeczne". Z zakresu swojej analizy wyłączył jednak młodzieżowe ruchy polityczne oraz środowiska kibicowskie. Taka decyzja była zupełnie uzasadniona, bowiem są to odrębne dość szerokie zagadnienia, wymagające odrębnych badań i monografii im poświęconych. Odwołując się do klasyfikacji nieformalnych ruchów młodzieżowych dokonanych przez innych autorów, Habilitant uwzględnił w swojej pracy trzy główne kategorie grup młodzieżowych: subkultury muzyczne, ruchy pacyfistyczne i proekologiczne oraz nieformalne ruchy religijne.

Przedmiotem zainteresowania Autora pracy są cztery państwa bloku wschodniego: Polska, Związek Sowiecki, Niemiecka Republika Demokratyczna i Czechosłowacja. Wybór ten jest uzasadniony faktem, iż w krajach tych istniał najbardziej rozwinięty ruch nieformalnych środowisk młodzieżowych za żelazną kurtyną. Niewątpliwie w Bułgarii i Rumunii były one zdecydowanie mniej aktywne. Za największy mankament recenzowanej monografii uważam pominięcie Węgier w prowadzonej analizie. W kraju tym ruchy młodzieżowe były również stosunkowo rozwinięte. Zresztą w książce przywoływana jest literatura w języku węgierskim i podane są liczne przykłady kontaktów młodych Węgrów z młodzieżą polską i czechosłowacką. W tej sytuacji włączenie Węgier do głównych zagadnień omawianych w monografii byłoby jak najbardziej potrzebne i uzasadnione.

Ramy chronologiczne pracy stanowią lata 1980-1989. Pewne wątpliwości może budzić pierwsza cezura (1980), bowiem analizowane środowiska młodzieżowe w znacznej części funkcjonowały już wcześniej. Zresztą Habilitant niejednokrotnie przywołuje w tekście wydarzenia z lat 70. Datę początkową umieszczoną w tytule książki uzasadnił tym, że od początku dekady lat 80. omawiane ruchy uzyskały pokaźny wpływ na szerokie kręgi młodzieży i stały się jednym z rozsadników systemu komunistycznego.

Monografia składa się z trzech rozdziałów. W rozdziale I zostały omówione niezależne środowiska młodzieżowe w PRL. Przede wszystkim subkultury muzyczne, ale także anarchiści, pacyfiści, ekolodzy, ruchy związane z Kościołem katolickim i Hare Krysna. Rozdział II przedstawia rozwój nieformalnych ruchów młodzieżowych w Czechosłowacji, NRD i Związku Sowieckim, z uwzględnieniem specyfiki każdego z tych państw. Za kluczowy dla całej pracy należy uznać rozdział III, w którym ukazano kontakty członków ruchów młodzieżowych z omawianych czterech krajów. Okazją ku temu były festiwale muzyczne, trasy koncertowe, równego rodzaju pikety i wystąpienia oraz spotkania na gruncie religijnym bądź prywatnym. Sporadycznie podejmowano także próby zakładania wspólnych wydawnictw. Taka konstrukcja pracy nie budzi zastrzeżeń, jest przemyślana i uzasadniona.

W dotychczasowej literaturze przedmiotu brakowało całościowego opracowania poświęconego nieformalnym ruchom młodzieżowym w państwach bloku sowieckiego i

powiązaniom między nimi. Pod tym kątem omawiane były jedynie wybrane wątki – subkultura muzyczna punk rocka (R. Kasprzycki, *Dekada buntu. Punk w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1977-1989*, Kraków 2013) i religijny ruch Hare Krysna (P. Jaźwiński, *Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny (Iskcon) w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 1970-1998. Zarys monografii*, Kraków bdw.). Powstawały natomiast wartościowe prace na temat undergroundu sowieckiego oraz różnych nurtów ruchu młodzieżowego w poszczególnych krajach: Polsce, NRD i Czechosłowacji.

Zasługą Habilitanta jest przede wszystkim zebranie dotychczasowego stanu wiedzy w jednym uporządkowanym opracowaniu oraz jego pogłębienie poprzez kwerendę archiwalną i prasową. Podstawową bazę źródłową recenzowanej pracy stanowią liczne opracowania wydane w poszczególnych krajach oraz tytuły prasowe, zarówno drugoobiegowe, jak i oficjalne. Dokumenty z Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej wniosły dużo nowych ustaleń szczególnie do historii ruchów młodzieżowych w PRL i do odtworzenia kontaktów tychże środowisk z analogicznymi ruchami w sąsiednich krajach. Pozostałe polskie archiwalia (zbiory Archiwum Akt Nowych, Archiwum Głównego Ruchu Światło-Życie i Ośrodka Karta w Warszawie) odegrały przy tym rolę pomocniczą.

Dla pogłębienia wiedzy o ruchach młodzieżowych w Czechosłowacji Autor przeprowadził kwerendę w Pradze i Brnie – w materiałach Národního Archivu (dokumenty Komunistycznej Partii Czechosłowacji), Archivu Bezpečnostních Složek (dokumenty aparatu bezpieczeństwa) oraz ośrodka Libri Prihibiti (zbiory wydawnictw drugiego obiegu). Działalność tych środowisk w NRD przybliżyły dokumenty dawnej służby bezpieczeństwa (Stasi), znajdujące się w Bundesarchiv w Berlinie. W przypadku terenów postsowieckich sięgnięto jedynie po zasoby Muzeum i Archiwum Ukraińskiego Samizdatu w Kijowie. W pracy wykorzystano ponadto wydawnictwa źródłowe i pamiętniki oraz nieliczne relacje (zaledwie pięć).

Moim zdaniem, bazę źródłową należałoby poszerzyć o dokumenty KGB przechowywane i udostępnianie w archiwach ukraińskich i litewskich oraz materiały partyjne tamtejszej proweniencji. W bibliografii pominięto bardzo wartościową pozycję autorstwa Mikłosa Mitrovitsa: *Zakazane kontakty. Współpraca opozycji polskiej i węgierskiej 1976-1989* (Warszawa 2022).

Mam także uwagę odnośnie zapisu imion i nazwisk ukraińskich i rosyjskich. Habilitantowi zabrakło konsekwencji pod tym względem. W jednych przypadkach stosuje transkrypcję fonetyczną (np. Jelena Afanasjewa), w innych transliterację (np. Alik Olisevych). Nie wydaje się słusznym spolszczenie słowackich imion i nazwisk (np. w tekście jest Bronisław

Borowsky i Tomasz Konc).

Pomimo wskazanych powyżej mankamentów, monografia *Underground za drutami...* jest pracą nowatorską i wartościową. Stanowi pierwszą, dość udaną próbę całościowego opracowania tytułowego zagadnienia. Autor przeprowadził szeroką kwerendę i przedstawił niezależne ruchy młodzieżowe w kompetentny i uporządkowany sposób. Szczególnie istotne jest ukazanie form i skali kontaktów pomiędzy przedstawicielami opisywanych środowisk z Polski, NRD i Czechosłowacji.

Ocena pozostałych osiągnięć naukowych Habilitanta

W wykazie osiągnięć naukowych dr Andrzeja Kobusa uzyskanych po doktoracie znalazły się w sumie 4 monografie naukowe (nie licząc głównego osiągnięcia ocenionego powyżej), 8 rozdziałów w monografiach naukowych i 14 artykułów w czasopismach naukowych. Warto podkreślić, iż 7 tekstów ukazało się w wydawnictwach i czasopismach zagranicznych: ukraińskich, słowackich, czeskich i rosyjskich. Z pośród wspomnianych czterech monografii jedna jest publikowaną wersją rozprawy doktorskiej. W sumie należy zatem stwierdzić, że pod względem ilościowym dorobek ten jest wystarczający i zawiera oczekiwane elementy umiędzynarodowienia.

Ważnym elementem dorobku Habilitanta jest opublikowana w 2006 r. rozprawa doktorska pt.: *Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności” (1980-1982)* (Toruń 2006). Monografia ta została oparta na nieznanych wcześniej dokumentach czechosłowackich oraz prasie i źródłach drukowanych. Jej brakiem jest pominięcie dokumentów PZPR przechowywanych w Archiwum Akt Nowych oraz materiałów wytworzonych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Pomimo tych mankamentów praca ta posiada dużą wartość naukową i pozostaje do dziś jedyną próbą całościowego opracowania tego istotnego zagadnienia.

Monografia pt.: *Niezależne kontakty polsko-czechosłowackie w schyłkowej dekadzie porządku jałtańskiego* (Piotrków Trybunalski 2008), również była pierwszym naukowym opracowaniem tytułowego tematu. Obok środowisk opozycji politycznej (dysydenckich) Autor uwzględnił także niezależne grupy katolickie oraz środowiska emigracyjne i wszelkie niezależne inicjatywy podejmowane przez jednostki i grupy ludzi po obu stronach granicy. W rozdziale pierwszym przedstawił zarys niezależnych kontaktów i powiązań polsko-czechosłowackich od schyłku lat 40. po rok 1981. Praca została oparta na dość szerokiej bazie źródłowej, chociaż zabrakło w niej dokumentów wytworzonych przez aparat bezpieczeństwa

Polski i Czechosłowacji. Fakt ten można jednak wytłumaczyć utrudnionym w owym czasie dostępem do tego typu źródeł.

Ustalenia pochodzące z tego opracowania dr Kobus wykorzystał częściowo w kolejnej, szerszej monografii pt.: *My i oni. Opozycja polityczna w PRL wobec analogicznych ugrupowań demokratycznych w Europie Środkowo-Wschodniej lat 80. XX wieku. Kontakty, współpraca, podobieństwa* (Łódź 2012). W pracy tej omówił w dość wyczerpujący sposób wzajemne kontakty i wspólne przedsięwzięcia polskich środowisk opozycyjnych z analogicznymi ugrupowaniami z NRD, Czechosłowacji, Związku Sowieckiego i Węgier, polskie działania wspierające społeczeństwo rumuńskie oraz współpracę środowisk emigracyjnych z tych krajów. Wykorzystał przy tym dokumenty z archiwów polskich, czeskich i ukraińskich, liczne opracowania, źródła drukowane, prasę i wydawnictwa samizdatowe w kilku językach, a także zebrane relacje. Nie sięgnął natomiast do archiwaliów z Węgier i byłej NRD, co m.in. spowodowało, iż praca zawiera pewne niedociągnięcia. Niemniej jednak stanowi istotny wkład do polskiej historiografii.

Ostatnią monografią w dorobku Habilitanta jest pozycja wpisująca się w nurt badań regionalnych: *Miasto Krzepice w świetle zasobów archiwalnych Instytutu Pamięci Narodowej 1945-1989* (Piotrków Trybunalski 2015). Autor przedstawił zarys historii Krzepic do 1945 r., a następnie scharakteryzował walkę Milicji Obywatelskiej i aparatu bezpieczeństwa na terenie miasta ze środowiskami „niepewnymi politycznie” z punktu widzenia władzy komunistycznej: podziemiem niepodległościowym, byłymi działaczami PSL, duchowieństwem katolickim, nauczycielami. Choć jest to obraz szkicowany przez pryzmat specyficznego rodzaju źródeł – dokumentacji komunistycznego aparatu przemocy, stanowi interesujące case study. Dla lokalnej społeczności cenny jest zapewne zamieszczony w tej pracy aneks źródłowy.

Poza czterema omówionymi monografiami w dorobku dr A. Kobusa po doktoracie znajdują się 22 artykuły naukowe, z których dwa (*Польсько-українські еміграційні контакти у після воєнний період*, „Хроника 2000”, 2012, nr 93; *Pol'ské akcenty v českom a slovenskom samizdate a v exilových publikáciách v 80. rokach 20. storočia*, „Historický časopis”, 2013, nr 1) są w gruncie rzeczy przekładami tekstów opublikowanych wcześniej w języku polskim.

Dorobek ten jest przede wszystkim bardzo zróżnicowany tematycznie. Dotyczy historii Polski i Czechosłowacji w okresie komunizmu, niezależnych kontaktów polsko-czechosłowackich i polsko-ukraińskich, solidarności polsko-rumuńskiej, opozycji politycznej na Ukrainie Sowieckiej, stanowiska NRD i Czechosłowacji wobec polskiego kryzysu w latach 1980-1981. Odrębną kategorię stanowią artykuły z zakresu historii regionalnej. Część artykułów ma jednak charakter wtórny, powtarza tezy autora zawarte w jego monografiach lub

też omawia dany problem na bazie literatury przedmiotu.

Za najbardziej wartościowe pod względem poznawczym uważam artykuły poświęcone odniesieniom do Polski w czeskim i słowackim samizdacie (*Polskie akcenty w czeskim i słowackim samizdacie lat 80. XX wieku* [w:] *W kręgu historii Europy Wschodniej. Studia i szkice*, pod red. P Chmielewskiego i A Głowackiego, Łódź 2009), postawom różnych środowisk w NRD wobec wydarzeń w Polsce w latach 1980-1981 (*Niemiecka Republika Demokratyczna wobec polskiego kryzysu lat 1980-1981. Reakcja ośrodków decyzyjnych, Kościołów i struktur dysydenckich*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, 2012, t. 13), oraz stanowisku NSZZ „Solidarność” wobec przemian w krajach sąsiednich w 1989 r. („Solidarność” wobec przeobrażeń politycznych w krajach bloku wschodniego w 1989 r., „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, 2018, t. 19). Solidną podbudowę źródłową posiadają również trzy artykuły dotyczące dziejów lokalnych (twierdz w Krzepicach i Dankowie).

Ocena dorobku organizacyjnego, dydaktycznego i popularyzującego naukę

Na podkreślenie zasługuje znacząca aktywność Habilitanta na polu organizacyjnym, edukacyjnym i popularyzatorskim. W 2006 r. uzyskał on stypendium Fundacji na rzecz Nauki Polskiej i odbył dwumiesięczny staż w Instytucie Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Ponadto był na stażu w Muzeum i Archiwum Ukraińskiego Niezależnego Ruchu Wydawniczego w Kijowie oraz nawiązał współpracę z Wydziałem Historii, Politologii i Stosunków Międzynarodowych Czerniowieckiego Państwowego Uniwersytetu w Czerniowcach. Koordynował także współpracę Wydziału Filologiczno-Historycznego UJK z Instytutami Historii i Filologii Polskiej Państwowego Uniwersytetu im. Łesi Ukrainki w Łucku.

Dr Andrzej Kobus był szczególnie zaangażowany w badania nad historią lokalną. W latach 2014-2016 był członkiem Niezależnego Interdyscyplinarnego Zespołu Badania Historycznych Miast i Zamków, który prowadził badania na terenie zamków w Krzepicach i Dankowie i otrzymał na ten cel grant z Urzędu Marszałkowskiego w Katowicach, współpracując z łódzką firmą archeologiczną. Pracował w społecznym Komitecie przygotowującym uroczystości 800-lecia Dankowa nad Liswartą, przygotowując dwie konferencje (naukową i popularno-naukową), wystawę plenerową i wydanie monografii Dankowa: *Danków nad Liswartą 1217-2017* (red. T. Grabarczyk i A. Kobus, Lipie 2018).

Jak wynika z załączonego wykazu osiągnięć, Habilitant wielokrotnie występował z

wykładami na konferencjach metodycznych dla nauczycieli historii i WOS, a także na regionalnych sesjach popularnonaukowych. Przeprowadził szkolenia dla nauczycieli ze szkół gminy Lipie na temat możliwości wykorzystania wiedzy o przeszłości Dankowa na zajęciach z uczniami. W 2018 r. przygotował i wykonał stałą wystawę plenerową usytuowaną w obrębie fortyfikacji bastionowej na zamku Warszyckich w Dankowie. W latach 2007-2012 współpracował z Polskim Radiem Łódź S.A., przygotowując ponad 100 wydań *Magazynu Historycznego*, poświęconego historii regionu łódzkiego, Polski i dziejom powszechnym.

Konkluzja

Reasumując, dorobek naukowy oraz dydaktyczny i organizacyjny Habilitanta należy ocenić jako znaczący i wartościowy.

W związku z powyższym stwierdzam, że dr Andrzej Kobus spełnia wymogi określone w art. 219 ust. 1 pkt. 2 i 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2023 r. poz. 742). Wykazał się aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni i instytucji naukowej. Posiada w dorobku osiągnięcia naukowe stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej historia, co uzasadnia nadanie jemu stopnia doktora habilitowanego.

Miroslaw Szewc